

SZÉCHENYI, PETŐFI ÉS AZ ELLENZÉKI KÖR 1848-BAN.

Előadás a Szent István Akadémia 1929. nov. 22-iki ülésén.

Az 1830-ik évi úgynevezett júliusi francia forradalom SZÉCHENYI szerint éppen elegendő tárgyat szolgáltat az elmélkedésre. A forradalmi eszmék ezen második kirobbanása, sikerei és hátrányai, a lengyelek mozgolódása felszabadulásuk érdekében, az angol parlament reformmunkálatai s a francia királyság visszaállítása európaszerte a megfigyelések középpontjába kerültek.

A francia viszonyokat illetőleg nálunk is kézről-kézre adták HEINE párizsi leveleit, amelyekben a költőnek kijáró prózáíró szabadságával élesen boncolgatja a látottakat:

«Franciaországban elalszik a gyűlölség lelkesedése, a szívek elposványosodnak, a gondolatok elhalványulnak. Még PERIÈR halála se gyógyíthatja meg az ország nyaválás állapotát. Odysseus ívét ugyan ő is nehezen feszítette ki, de az utódok azt még megemelni se tudják, s barátai kérkednek az ország intézményeinek lesüllyedésével.

Franciaország 1832-ben a várakozó Penelope, mely napfénynél sző, s azt éjjel ismét elbontja, sóhajtozik idő és erős karú férfiú után, aki véget vet a latrok garázdálkodásának, a tudálékos szolgálai lelkeket felakasztatja, a házat a nagy rendtelenségtől megtisztítja. Akkor majd elnémulnak az előretörők, kik a kormány mostani alkatát saját javukra használják ki, s igyekeznek helyére új nevek és formák alá rejtve régi embereket és elveket tolni. Az uralkodás vágya általános, ez lappang az alkotmányos rendszer alatt. GUIZOT mintegy apja a tudálékosoknak, az angol történelmet francia szójátékokkal és nehezen érthető részletek alakjában átlopja, a törvényes rend

máza alá a legtvénytelenebb tényeket csúsztatja. De ha a királynál van kihallgatáson, a hasoncsúszásig engedékeny.¹

Az angol reformok irányát pedig BULVER beszédeiből igyekeznek SZÉCHENYI kortársai kivenni, aki szerint minden ország életére nézve kárhozatos az idő kívánta javítások elhalasztása. Milyen szembe-tűnő a maradiak hibája, mondja egyik beszédében (1831 december 16-án), akik a reformok életbe léptetését hibáztatják, ha a nép lármázik és szükségtelennek tartják, ha csendességben van. Ha az elődök nem akartak lépve haladni, a mostaniaknak nyargalni kell. Rámutat arra, hogy az angol aristocrazia virágja elől megy a reformok útján, a dolgozó rend hátul, közte megfontoltan, nem felforgatásért, hanem méltányos kiigazításért küzdve a polgárság. Arra a minduntalan felmerülő kérdésre, lesz-e megállás az út végén, ha egyszer a reformokat megkezdtük, azt válaszolja megnyugtatóan, hogy csak a kislelkű ember fél előre nem látott körülményektől. Ezek nyugalmas helyzet után sóvárognak, már pedig a csendes pezségés nem szül tömöttén képzett testeket. A vezetésre nagy emberek vannak hivatva, akiket az idő és távolság nem halványít el, de megnagyobbít.²

Ebből a szemszögből tekintve hazánk s az osztrák császárság akkori állapotát, a helyzet vigasztalanul lehangoló képet nyújt. A hatalom a minden újítástól irtózó öreg FERENC császár-király és a kezdeményezés isteni adományát nélkülöző METTERNICH kezében van, akik évtizedeken át elnyomnak minden mozgalmat, amely a szellemi élet felzabálásához, vagy az anyagi jólét emeléséhez, a társadalmi terhek és jogok méltányos megosztásához vezetne. Hogy SZÉCHENYI István, a BULVER-szerű egyetlen nagy embere az akkori monarchiának mennyi nehézség közt és milyen kevés eredménnyel ostromolja két évtizeden át a haladás mesterségesen felállított torlaszait, nem akarom e helyen vázolni sem, mert elvezetne a kitűzött tárgytól.

¹ Megvan Gróf DESSEWFY József jegyzetei közt az Akadémia kézirattárában.

² U. ott, ASZTALOS Mihály tükör fordítása.

Rá kell azonban mutatni arra, hogy a magyar forradalom kitörésének szükségszerűsége az elmondottakban rejlik. METTERNICH nem engedi át a hatalmat senkinek, itthon SZÉCHENYINEK sem, akkor sem, amikor megöregedve a trónváltozáson átesett monarchia ügyeit kell tovább vinnie. SZÉCHENYI szereti a reformok korában az ország helyzetét a túlfűtött mozdony állapotához hasonlítani, máskor a hegynek vágató paripához, melynek gyepelőit nem tartják erős kezek.

Az előbb burkolt, később nyílt abszolutizmus ellen a támadások idő folytán mind sűrűbben és hevesebben intéztetnek. A SZÉCHENYI által megindított ellenzéki mozgalom támadásaival körülbelül egy időben, az 1832/36-iki országgyűlés alatt jelentkezik Pozsonyban és Pesten az ellenzéki ifjúság mozgalma is a sajtórendszabályok tágítása érdekében. Amott az országgyűlések idején alakult klubból kerülnek ki KOSSUTH, KÖLCSEY, WESSELÉNYI, VUKOVICS Sebő, JESZENSZKY Ferenc, akik lakóhelyeikre visszatérve fiókegyesületeket igyekeznek létesíteni a szabadabb eszmék terjesztésére. A király 1835 elején már szigorú utasításokat küld széjjel a mozgalom elfojtására, amelyek következménye a kitarató vezetők perbefogása és elítéltetése lesz.

Pesten a jogászok 1833-ban FORGÁCH Sándor gróf elnöklete alatt a magyar nyelv terjesztésére *Nemes kompániát* alakítanak, de REVICZKY kancellár ezt se hagyja jóvá, mert szerinte a politizálástól nem lehet távol tartani az ifjúságot. 1839-ben ugyancsak a jogászok tömörülnek újabb klubba, ahol a tovább tanulást tűzik ki célul. De a kormányt nem lehet félrevezetni: Uzovics János helytartósági tanácsos nem igazolja a célt, sem azt, hogy a pesti jogtanárok a tanítást elhanyagolják, a klub működését tehát megint betiltják. Nem engedik meg ugyanezen év nyarán KAZINCZY Gábornak sem, hogy Népbarát címen lapot adjon ki, mert a körülötte csoportosuló az Ifjú Franciaország és Ifjú Németország mintájára forradalmi egyesületet alkotnának.¹

1842-től kezdődik nálunk a pasquillus irodalom. Fiatal, kevésbé tehetséges írók, kik a megyékben, országgyűlésen elhelyezkedni

¹ A bécsi áll. levéltárban levő rendőri jelentések az illető évekből.

nem tudtak, az érvényesülés eszközének mások megtámadását találják ki. A bevezetőt CSÁSZÁR Ferenc adja a *Magyarkákkal*. Nevüket elhallgatva, nem nyílt sisakkal küzdenek ezek, mint SZÉCHENYI tette KOSSUTH-tal, de működésük eredményéül a gyanúsítás általánossá lesz, s még nagyobb baj lesz abból, hogy szakadást idéznek elő az ellenzék soraiban.¹

Hozzájárult az egyének s politikai pártok közti helyzet megrosszabodásához a Pesti Hirlap hatása is, amelynek KOSSUTH addig soha nem tapasztalt ügyességgel és ékes magyarsággal írt vezércikkei fajunk túlzásokra hajló fantáziáját felkorbácsolták, s a kormányzás legfontosabb kérdéseire több merészséggel, mint tárgyi tudással hozzászólván, azokra a figyelmet ráterelték. Hiába támadta a lap irányát SZÉCHENYI, még a nagyobb politikai előképzettséggel bíró vezetők se vették észre, hogy a nemzet azért, hogy Pest szellemi középpontjává lett, igen drága árat fizet: úrrá lett rajta az alig fékezhető haladás utáni mohó törekvés.

Ez egyelőre a külföld reformmozgalmaihoz való kapcsolódásban és a szépirodalom és politika egymáshoz való közeledésében jelentkezett. Amint KOSSUTH kezéből kiveszik a szerkesztői tollat, VÖRÖSMARTY, GYURMÁN és FÉNYES Elek vele együtt készül lapot kiadni, de megakadályozzák. KOSSUTH mégis megveszi a Jelenkort, megelőzve SZÉCHENYI-t, s olyan írói gárdát szervez meg a lap körül, amellyel a megbukott Hírnök és a Világ régi munkatársai (APPONYI, SZÉCSEN, ZICHY Ferenc, BARKÓCZY János, SZONTAGH és TASNER) nem tudnak megbirkózni. Az ország politikájának irányítása ekkor megy át az ellenzék kezébe, mert SZÉCHENYI-t és a konzervatív pártot a kormány nem részesíti olyan támogatásban, amely a mérleget egyensúlyba billenthette volna.

Az ifjúság mozgolódása is sűrűbben jelentkezik a negyvenes években. A pozsonyi jogászokat többször megdorgálják fegyelmentlenségükért és kihágásaikért. Kikap DUZSIL prorektor is, akit a nádor gyengének talál az iskola vezetésére. A nagyváradai jogászokkal is baj van 1846-ban, mert NEUBAUER tanár izgatására behatoltak a

¹ SZONTAG G. feljegyzései. Akadémia kéziratára.

megye közgyűlési termébe s ott erőszakoskodtak. Vizsgálat indul meg a király egyenes kívánságára a pozsonyi evangélikus lyceumban, Pápán, Eperjesen, Sopronban, Kézsmárkon és Győrben fennálló irodalmi társaságok ellen, mivel sorra jön a megyékből az értesítés a kancelláriára az ellenzéki szellem terjedéséről.

Ezeknél is nagyobb aggodalmat keltett Bécsben a felvidéken tapasztalható mozgolódás. A rendőrség 1846 tavaszán Lipniken és Eperjes környékén talált forradalmi nyomok ügyében nyomoz, a mely Galiciából jön át, s ott nemsokára ki is robban. VAY Miklós báró kassai biztost ugyancsak szorongatják jelentésért. A lengyel forradalmi menekülteket nem nézték jó szemmel, a HALLEREK, BIDESKÚTHYAK, PULSZKYAK udvarházát gondos megfigyelés alatt tartja a rendőrség. OBORSZKY Lajost, aki a londoni demokrata Unió-val, MAZURKIEVIC Vincét, aki a Versaillesban működő lengyel forradalmi központtal közvetítette az összeköttetést, egy-egy utazásakor 4—5 ország rendőrsége figyelte. Valóságos fehér hollónak nézték e mozgalmak között. PÉCHY Benjamin sárosi alispánt, aki «atyai kötelességének tartja, hogy ezen mostani veszedelmes korszakban Kálmán fiát minden jurátusi társaságtól megóvjá». A derék ifjút hamarosan megtették a megye aljegyzőjévé.¹

Pesten 1847 nyarán a következő politikai szervezetek vannak:

1. *Nemzeti Kaszinó*, 2. *Polgári Kaszinó*, 3. *Ellenzéki Kör* mintegy 400 taggal, 4. *Nemzeti Kör* (a mérsékeltebb ellenzék gyülekező helye, kevés taggal) 5. *Gyűlde* a konzervatív fiatal mágnások és nemesek tanácskozó helye.

Az Ellenzéki Kör 1847 márciusában alakult meg; azelőtt megszűnt az ellenzék, egy részüket TELEKI László gyűjtötte össze 1846 tavaszán Színházlátogatók neve alatt, s céljuk a német színház kiküszöbölése és a lengyelek támogatása volt; ebből alakult meg a Nemzeti Kör TELEKI elnökkel és VÖRÖSMARTY alelnökkel élén. Az ellenzék másik csoportja RÁDAY Gedeon körül csoportosulva a Pesti kört alakította meg. De 1846 júniusában már közös bizottságot küldtek ki az országgyűlés előkészítésére és a reformok közös meg-

¹ Országos Levéltár, kancelláriai eln. iratok 1845, 543.

beszélésére. A tárgyalások során kialakult azon óhaj is, hogy a két céljaiban azonos, s talán csak a megvalósítás sorrendjében egymástól eltérő alakulat egyesüljön.¹ A december 19-én e célból közösen tartott gyűlésen a tagok nagy többsége megjelent; EGRESSY Sámuel pestmegyei ügyész és TELEKI az egyesülést éltették, üdvözölték BATHYÁNY Kázmért, a ki jobbjágyait felszabadította. BAJKAY András ügyvédet, aki a konzervatív pártról akart pártolólágg beszélni, zajongva hallgatták, csak VÖRÖSMARTY azon megjegyzésére, hogy TELEKI szintén megteszi észrevételeit, csendesedtek le. BAJKAY azután kijelentette, csak addig támogatja a pártot, míg meggyőződéseivel össze tudja egyeztetni. TELEKI válaszában hevesen támádtá a kormányt támogató pártot, akik Hontban az ellenzékét kibuktatták, Biharban a közgyűlés jegyzőkönyvét meghamisították, Fehérben az ország területi épségét megsértették. A teremben jelen levők tapsa nem akart megszűnni, mondja a rendőri jelentés, s GHYCY TELEKIT vállán hordozta körül. BATHYÁNY Kázmér, ZICHY Manó és RÁDAY nyíltan kikelték SZÉCHENYI ellen, vak reménykedőnek nevezve őt. Egyedül KÁROLYI György vette védelmébe azon kijelentéssel: ha a gróf azt látja, más uton tud hazájának inkább használni, nem késik arra áttérni. A különbség köztük és SZÉCHENYI politikájá között csak az, hogy ő a kormány támogatását felhasználva kívánja a reformokat megvalósítani, az ellenzék pedig azt nem akarja igénybe venni.

A konzervatívok (1846) november 14-én gróf KEGLEVICH tárnokmesternél nagygyűlést tartottak és programot állítottak össze a legközelebbi teendőket illetőleg. Ennek részletezésébe e helyt nem megyek bele, csupán annyit említek meg, hogy a program első, második s harmadik helyen szükségessé vált reformokról beszél, és hogy a teendők közé a SZÉCHENYI által sürgetett eszmék egy részét sem vették fel, ami nagy hiba volt.

Minden fogyatékosága mellett ennek a tervzetnek megvölt mégis azon előnye, hogy az ellenzék sokszor emlegetett sérelmét, hogy a kormány a jövőt illetőleg titkolózzik, tárgyalanná tette.

¹ A Nemzeti Kör és a Pesti Kör. t. i.

Egy másik szükségszerű következménye továbbá az volt, hogy az ellenzék az egyesülés meggyorsítására, befejezésére és szintén a teendők lefektetésére készítette.

A személyi kérdésekkel 1846 végén már tisztában vannak, bizonyosnak látszik, hogy BATHYÁNY Lajos gróf lesz a kör elnöke. Szükségesnek látják továbbá az agitálás kimélyítését, s tárgyalnak BEIMELLEL valamelyik szépirodalmi lap megszerzésére nézve, amit azután ellenzéki hivatalos lappá alakítanának át. Arra számítva, hogy a jövő országgyűlésen bizonyára kisebbségben lesznek, elhatározták, hogy egyelőre az országra nézve károsnak vélt javaslatok keresztülvitelét megakadályozzák, s a köznemességet a dohányegyedáruság letörésével kívánják táborukba csalogatni.

1846 karácsony napján tartják meg az egyesülést előkészítő gyűlést. Arra az álláspontra helyezkedve, — ami SZÉCHENYI politikájának is kezdettől fogva alapja volt, — hogy a bizalom a nemzet és a kormány között megszűnt, mert az utóbbi gyökeres reformokkal nem állott elő, remélik, már az országgyűlésre menő követek utasításaiból is ki fog tűnni, hogy a reformokat tárgyalni kell s hogy célszerű lett volna ezt az ellenzék vezetőivel is megbeszélni, s nem vakon titkolódnai a jövőt illetőleg. Az első teendők közé sorozzák Magyarország és az örökös tartományok közti vámkérdés szabályozását. A tanácskozők többsége a rendőri megfigyelés szerint abból indult ki, hogy a vámkorlátok eltávolítása miatt a kormány nem kérhet kárpótlást, mert kötelessége, hogy az ország javát elősegítse. TREFORT arra mutat rá, hogy Ausztria más országgal szemben mindig a viszonyosság alapján tárgyal, ezt kell tennie most is. A vám szerinte a nemesség közvetett megadóztatása, mely addig fog tartani, míg a nemes adót nem fizet, s így ez Magyarország életkérdése. KOSSUTH mindjárt felvetette a vámtarifák kérdését is, aminek alapjául statisztika összeállítását határozták el, annak elkészítését FÉNYES Elekre bízták. A betegeskedő első magyar tudományos statisztikus keveselte a kitűzött félévi időt és a rendelkezésre adott 100 arany díjat, az előkészítő munkálatokra 6000 forintot vett fel; az adatok összegyűjtését BÁRÁNDY végezte. BATHYÁNY Lajos megjegyezte, a kormány éppen azért nem állította fel a múlt országgyűlésen elhatá-

rozott orsz. statisztikai hivatalt, mert félt, hogy általa kiderül rossz kereskedelmi és ipari politikája.

Egy másik fontos határozata volt a gyűlésnek az, hogy a királyi városok szavazati jogának kérdését dülőre viszi a jövőben. TELEKY László elmondta, hogy a konzervatív párt tagjait írásban szólították fel a kormány támogatására, de az ív aláírását sokan megtagadták. A kormányzó párt elnevezés ellen is sokan felszólaltak.

1847 január 22-én a két ellenzéki körnek, mintegy 250 tagja gyűlt össze a közgyűlésre, s megállapodtak abban, hogy az új alakulat neve *Ellenzéki Kör* lesz, elnökei TELEKI László, VÖRÖSMARTY és FÉNYES Elek. Március 15-én az egyesülés eléggé simán folyt le. BATTHYÁNY Lajos gróf elnökölt, aki az összehívást is végezte; KOSSUTH hosszú beszédben előterjesztette az ellenzék közösen megállapított programját. LÓNYAY GÁBOR feleslegesnek mondta a bemutatott előterjesztést, EÖTVÖS József báró pedig a konzervatívok már említett pontjait igyekezett nevetségesnek feltüntetni. Mások is hozzászóltak a kérdéshez, végül DEÁK Ferencet bízták meg a tervezet átdolgozásával. A munkával DEÁK május végére készült el, amelyről a rendőrség is azt jelenti a királynak, hogy mérsékeltnek tekinthető, s a külvizonyokat nem érinti. KOSSUTH nem is volt vele megelégedve, s fenntartotta a magáét, az értekezlet azonban DEÁKét egyhangúlag elfogadta. Június 6-án mutatták be a közgyűlésnek, s ezen alkalommal magasan szárnyaló vita fejlődött ki az osztrák minisztérium szükségszerű átalakulásáról alkotmányos testületté, mert az akkori rendszer mellett nem is lehet átalakulásról beszélni. Főként KOSSUTH foglalt állást amellett, hogy Magyarországnak nemcsak általános emberi, de politikai szempontból is követelnie kell az örökös tartományok részére alkotmány engedélyezését, de nem ejtik el a köznemesség érdekeit sem. A könyomattal sokszorosított és szétküldött program a kormány politikájának ellenőrzését szükségesnek mondja azért, mert az utolsó országgyűlés óta semmi javulást nem lát, sőt az ország területének megcsonkítására értelmezi az elszakított részek vissza nem csatolását és a határőrvidékeknek adott kedvezményeket. Ezeknél, az ellenzék által bármikor felhasználható érveknél súlyosabb volt a magyar nyelv hát-

térbe szorítása; kívánja az ellenzék mint alkotmányos biztosítékot a kormány felelősségének kimondását, a nyilvánosságot a közigazgatás minden ágaiban, az előzetes cenzura eltörlését, Erdély és Magyarország jogszerű egyesítését, az ország felszabadítását bármely tartomány érdekei alól, vallási szabadságot. Mint multhatatlanul megoldásra váró teendőket sorolja fel:

1. a közterhek arányos megosztását,
2. a köznemesség és városok részvételének kimondását az országgyűlésen,
3. a törvény előtti egyenlőséget,
4. az urbéri viszony rendezését kármentesítéssel,
5. a hitel és birtokszerezés lehetővé tételét mindenki részére.

A kör kiadásainak fedezésére FÉNYES könyvkiadó bizottság felállítását ajánlotta 24000 forint tőkével, de ezt nem találták kivihetőnek; nem jelenhetett meg egyelőre az Ellenzéki Kör könyve sem, a melybe KOSSUTH, SZEMERE Bertalan, NAGY Károly, PERCEL, PULSZKY, HÚNFALVY, PETŐFI és VÖRÖSMARTY írtak cikkeket és költeményeket. Az írók elmaradó tiszteletdíjául TELEKI László 1000 forintot adott át BAJZÁNAK, s BATTHYÁNY, TELEKI László és SAMU, továbbá RÁDAY Gedeon 14000 forintot adtak össze. A kör tagjainak száma hamarosan felmegy 380-ra, noha a mérsékelt gondolkozásúak közül többen kilépnek belőle, s a fogságban levő STANCSICSOT, mivel vallo-másaival több társát bajba hozta, törölni határozták soraik közül. A pozsonyiak 2000 forintot küldtek a kiadásokra s kimondották körük feloszlátását.

Feltűnik a rendőrségnek, hogy már a június 7-iki közgyűlésen nyíltan kikeltek a zsidóság ellen; június 27-én az elnök névnapján nagy vacsorára gyűlik össze a vezérkar, s itt kerül először szóba az, hogy KOSSUTHOT és SZENTKIRÁLYI alispánt kell Pesten követnek megválasztani. TELEKI kilátásba helyezi, hogy ezt a központban keresztülviszi, s hogy egy drámát ír KOSSUTHRÓL és SZÉCHENYIRŐL. Ha a cenzura nem engedné át, Lipcsében adja ki. Augusztus 22-én a közgyűlés után tartott titkos ülésen elhatározzák, hogy 1. KOSSUTHÉK megválasztását minden áron keresztülviszik, 2. hogy kereskedelmi tekintetben számolnak a monarchia érdekeivel, 3. hogy ZARKÁT

támadják, de SZERENCZY visszahelyezése érdekében a személynökségre nem tüntetnek. További jelöltjeik voltak a képviselőségre BATTHYÁNY Kázmér, ZICHY Ottó, ANDRÁSSY Gyula, LÓNYAY Gábor, HERTELENDY Miksa. BATTHYÁNY Lajos bejelentette, hogy ISTVÁN főherceg nádorrá választása ellen tovább is agitál, hogy legalább ne felkiáltással, csak többséggel válasszák meg. Az utolsó ülések egyikén (október 6-án) a forradalom kitörése előtt az olaszországi eseményeket vitatják meg, mert szerintök attól függ Európa politikai és egyházi ujjaszületése, remélik, a győzelem a radikálisoké lesz. A hevesebbvérűek a lombard—velencei részek elszakadását Auszriától egyenesen Magyarország érdekében állónak tekintik, mert a császári kegy már előbb leereszkedett volna Magyarországhoz, amely a monarchia mostani összetételében csak kevés hasznot tudott ígérni.

Ha igaz az, hogy minden forradalmat meg lehet előzni: egyiket késsel, másikat gabonával, szabadsággal, néha jó szóval, nem áll meg ezen felfogás másik tétele, hogy minden forradalomért a megelőző kor vezetőinek rövidlátása s a bajok fel nem ismerése a felelős.¹

Hogy SZÉCHENYI tisztában volt azzal, ha a reformokat hazánknak erőltetik, forradalom tör ki, ma már köztudomású. 1847 október 5-én Magyaróvárt követi megbízólevelét szép — eddig nem ismert — beszéddel veszi át, egyebek közt ezt mondván:

«Országunkban pártok léteznek, és ez nem lenne szerencsétlenség, mert ezáltal idéztetik elő a surlódás, mely eszközli, hogy nyerjen a közjó és a nemzet vetközzék ki szennyjeiből, de a pártversenyezésnek árnyoldala a felhevülés: szenvedélyünk tüze felemészt mindent. Ott a külföld példája: hol pártok elfajulnak és dühöngnek, egy harmadik áll elő mint nyertes.

Sokan a közanya szellemétől elragadtatott érzelgésekben subventionalis ideákat teremtenek elő, melyek mint vízár sodorják a tömeget... Nem ingerültséget idézni elő, hanem közelítést eszközölni lelkem tiszta szándéka, ki felőlem más-képen ítél, az félre ért. Az átalakulás processusában nemzete-

¹ L. APÁTHY István cikkét a Társadalomtudományi Szemle 1912. évfolyamában.

met feltartóztatni nem akarom, a kor halad, benne a pártok élete időről-időre elevenebb; most nem mondom akarni, hanem csak gondolni is, hogy ne tegyünk semmit: a leg-nevetségesebb satyra.»

METTERNICH hercegről is helytelen lenne feltételezni, hogy műve örök fennállásában bízott. 1848 január 23-án azt írja KÜBECK-nek, hogy Milanóban csend van, esik a hó, amit az olasz szabadsághősök nem szeretnek. ROTSHILDOT ugyanakkor biztosította, hogy *politikailag a monarchia jól áll, de a tözsde rosszul; ő teljesíti kötelességét, a báró ellenben nem. Ha az ördög őt elviszi, megy vele a báró is. Ő szemébe néz a pokolnak, de a pénz emberei alszanak, ahelyett, hogy küzdenének. Sorsuk tehát megpecsételtetett.*¹ A forradalom kitörésekor is állja szavát: míg ő miniszter, semmi se lesz alkotmányból, felelős minisztériumból, bárminő engedményből.

ARANY János, Nagyszalontának akkor még kevésbé ismert másodjegyzője is éles megfigyelést árul el egyik levelében:

«A pártok erősebb ellentétben állnak, mint valaha: kibékülés bajosan remélhető. S mint mindenütt, úgy nálunk is megtartja a pártoskodás eredeti bélyegét: a felek veszekednek, de nem egymást ütik, hanem a közügyet.»²

Az országgyűlésen az ellenzék már szervezeten lépett fel, s bár DEÁK beteg volt, WESSELÉNYI vaksága miatt nem jött el Pozsonyba, s KOSSUTH is egy ideig betegsége és sógorának elhalálózása miatt távol volt onnan, úgy látszott, hogy a tanácskozás irányítását meg tudja tartani. Az unio ügyénél TELEKI szerint oly istenien beszélt, ahogyan még soha, s javaslatához mindenki csatlakozott. WENCKHEIM Béla báró viszont úgy látja, hogy a vezér nem bír azon tapintattal, ügyességgel, hogy a gyűléseket vezethesse, «pedig minden ekkoráig körülötte forog, mert a legeszesebb, a legszorgalmatosabb, de félek, hogy ki fogják venni a gyeplőt a kezéből».

Az ismeretlen veszedelmet, mely a nehezen egységre vergő-

¹ METTERNICH und KÜBECK 1910. 36—37. l.

² ARANY János levelezése I. k. 1848 január 3.

dött ellenzék munkáját fenyegeti, az eseményeket távolról, lelki szemeivel figyelő WESSELÉNYI érzi meg elsőnek.

«Mit a jelen országgyűlés eddigi s előttem ismert folytá-
ról írsz, — válaszolja február 14-én WENCKHEIMNEK — hitem
s a nagyon elterjedt közvélemény szerint nem egészen méltá-
nyos. Nemcsak lelkesedés mutatkozik ott, hanem erély és
higgadtság. Főként mit KOSSUTHRA vonatkozólag írsz, meg-
vallom, fájt nekem. Ő hona s az emberiség szent ügye iránt
már évek hosszú során át oly nemes buzgóságot, oly ernye-
detlen erélyt, annyira tántoríthatlan s rendíthetlen hívséget
bizonyított, ez ügynek, meggyőződésének áldozta oda erejét,
egészségét; azt, amit az emberek szerencsének neveznek, üldö-
zésnek, gyűlölségnek lett ezen hívségéért tárgya s martalékja.
Tűrt azon elvekért, melyeknek így érlelt gyümölcsseit kezdjük
most szedhetni. Szenvedte a börtön gyötrelmeit, melyekről
senkinek sincs, ki azokat nem érezte, fogalma.»¹

A Franciaországból kiszivárgó hírek, az olasz szabadságharc,
az osztrák tartományokban észlelt mozgolódás, a szláv elöretörés,
ittthon a király lemondásáról elterjedt hírek és a pénzügyi helyzet
várható megrosszabbodása mind arra mutatnak, hogy a közeli jövő-
ben nagy események játszódhatnak le. Mindenhol változásokról beszél-
nek, amelyekről azonban biztosat nem tud senki mondani, az idő-
sebbek aggodalommal, a fiatalabb nemzedék bizakodva várják a
titkot takaró fátyol fellebbezését.

Az idegesség általánossá lesz. SZÉCHENYI jön-megy, nyugtalanul
viselkedik. Csodálatos dolgokat összebeszél, írja SZEMERE. *Ha bök-
dősérről, túlzásról beszél az ülésben, ha kijövünk, örvend a zavar-
nak, azt mondogatja, ő úgy szereti. Tűri KOSSUTH gúnyolódásait,
azért, hogy jobb szeretne Madagaskárban vagy Kínában élni, mint
mosonyi követ lenni. «Ütné meg a mennykő diplomatiájának teker-
vényes útjait, írja KOSSUTH WESSELÉNYINEK, mindig szakadáson dol-
gozik, — pártocska, centrum, ez rögeszméje».* A gróf otthon,

¹ WESSELÉNYI levéltár, Kolozsvár.

Hamletként szemrehányásokat tesz önmagának, sűrűn felveti a kérdést, miért nem hisznek neki honfitársai? Miben csalta meg a nemzetet? Nem rokonszenves a képe? Hiszen nem is hízott, ami talán az erő jele volna! Talán azzal vétett, hogy a nemzet gyengeségére rámutatott, hogy alkalmazta a közmondást: sokat akar a szarka, de nem bírja a farka? Úgy érzi magát, mint Brutus fiaival szemben, de szívesebben halna meg Tarquiniusként mint hazaáruló. Nehéz az ellenzékkel boldogulni, — mondja tovább, — amióta KOSSUTH a Pesti Hirlaptól elesett. Beszélni ellene? Nem tűri.

A fiatal képviselők nyílt ülésekben egymást sértegetik, a párbaj napirenden van: VAY Dánielt kihivatja gróf WALDSTEIN János, BÓNIS Pált SENNYEY, LÓNYAY Menyhértet SZEMERE Bertalan, KOSSUTHOT ugyancsak WALDSTEIN. Az ellenzék vezére családjának KÁROLYI és BATHYÁNY grófnék 100,000 forintnyi alap összegyűjtését kezdeményezik, ha KOSSUTH elesne.

A jelen század kezdő éveiben rövid ideig tartó vita folyt le afölött, ki ismerte fel PETŐFI Sándor szellemi nagyságát elsőnek. Mint valóban döntésre hivatott bíró JÓKAI a pálmát VÖRÖSMARTYNAK ítélte oda.¹ Ugyanő legnagyobb lyrikusunk ellenségei közé először sorozza be SZÉCHENYIT (Üstökös 1879 aug. 3. sz.) s ezt VÁRADI Antal is átvette (Az Ujság 1907. 301. sz.). SZÉCHENYI könyvtárának és iratainak áttanulmányozása közben nem akadtam nyomára annak, hogy a gróf PETŐFI költeményeinek első kiadásait megszerezte, csak az 1848-iki, közismerten megcsonkítva kiadott van meg könyvei között, nem is idéz korábban belőlük, de kétségtelen, hogy ismerte az egykorú lapokban megjelent 1—2 költeményét, de ezek nagyobb feltűnést előtte sem kelthettek. ARANY is bevallja, hogy 1846-ban ő reá se tettek Petőfi dalai mélyebb benyomást, mint a fiatalabb költők bármelyikéé, s talált köztük dagályosat, 1—2 gyo-
mot is.

Még kevésbé méltányolták *akkor* benne a század harmadik nagy szellemi áramlatát, a demokratikus irányt is magába foglaló népiességet. Megvolt az oka! Még a *János Vitézről* is Nagyszalon-

¹ A Petőfi Társaság 1900 nov. 18. közgyűlésén.

tán azt mondogatták: az is bolond, aki az ilyet kinyomtatja. Pedig ez az irány PETŐFINél akkor már kiforrott életnézet, meggyőződés. «Hiába a népköltészet az igazi költészet, — írja 1847 február 4-én ARANYnak. — Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század feladata, ezt kivívni célja minden kebelnek, ki megsokalta már látni, mint martírkodnak milliók, hogy egy pár ezren henyéllhessenek és élvezzenek. Égbe a népet, pokolba az aristocrátiát.»

Ennél is radikálisabb eszméi tárulnak fel később írott másik levelében, amikor ARANYnak népies szellemben tervbe vett eposzát lelkesedve fogadja, de kéri, csak királyt ne vegyen fel hősnek, még MÁTYÁST sem. Ez is király volt, s egyik kutya, másik eb. Ha már a szabadság eszméit nem olthatják szabadon a népbe, a szolgaság képét ne tegye a költészet színessé és vonzóvá. ARANY nem osztja barátja nézeteit: «Ha én valaha népies eposz írására vetném fejemet: a fejedelmek korából venném tárgyamat. Festeném a népet szabadnak, nemesnek, fegyverforgatónak... a fejedelmet atyának, patriarchának, elsőnek az egyenlők közt. Festenék szabad hazát, közös hazát; megtanítanám a népet, miképp szeresse a hont, melyért előde vére folyt».¹

Ilyen eposz megírására, mely a nép vérévé lenne, általa a nemesi rend talán elszégyelné magát, ő egyedül PETŐFIT tartja hivatottnak. A gondolatot PETŐFI nem hárítja el magától, de neki DÓZSA az eszményképe, őt tartja a magyar történelem egyik legdicsebb emberének, s amikor ARANY *Murány ostromát* WESSELÉNYINEK akarja ajánlani, PETŐFI arra kéri, hagyja el az ajánlást, vagy írja címébe a báró inasát vagy kanászát, mert lehet derék ember, de nagyúr és a poéta nagyúrnak ne ajánlgassa semmiét. Néha a sértődöttség ARANY szelíd lelkületén is erőt vesz. Amikor PETRICHEVICH HORVÁTH róla lekicsinylő szójátékot tesz közzé, ő is megneheztel: ne higgyék az arisztokrata urak, hogy ő falusi kutya, a kit ingerelni lehet, s ha fogat vicsorít, a doronggal végig kell húzni rajta. Írjanak azok csak

¹ ARANY János levelezése, I. k. 1888.

síma, színtelen verseket, PETŐFI, TOMPA meg ő majd olyanokat, a miket a tót, francia vagy sváb dajkától tejet szopók nem értenek meg, de a számatlan nagy szám magáénak vall.

A reformkorszakban felnőtt, s az ellenzék nyomdokain haladó második nemzedék főereje tehát a népiesség lesz. Ez a fiatalság már a SZÉCHENYI által felébresztett nemzeti önérzet korában nő férfivá, s PETŐFI tanulmányai között SZÉCHENYI társadalombölcseletét és politikai elveit is magáévá teszi, sőt tovább kifejti. A radikalizmus választja el őket egymástól, s ha a 25 éves költő politikai nézetei kiforratlanok, ha lobogó vérmérséklete nélkülözi a gróf megfontoltságát és élettapasztalatait, ha nem is haladt mindenben SZÉCHENYI útján, hogy az alapokat tőle vette, HORVÁTH János már meggyőzően kimutatta. De ebből a lelki viszonyból következik az is, hogy a nemes célokért küzdő ifjú költőnek SZÉCHENYI nem lehetett személyes ellensége. Ha PETŐFI nem volt feltétlen bámulója, «viszont SZÉCHENYI se helyeselte volna PETŐFI politikai lyráját, aminthogy örökké helytelenítette KOSSUTH lyrai politikáját». Megállapíthatjuk továbbá azt is, hogy PETŐFI és SZÉCHENYI naplójának, leveleinek hangja, ahol a mult bűneinek ostorozásáról van szó, legtöbbször csak a szavak rendjében tér el egymástól, a meggyőződés ereje és heve, a haza szeretete és a vágy annak sorsán javítani, mindkettőben azonos.

Pest társadalmi életét a forradalmat megelőző közvetlen esztendőkbén nem ismerjük még. CSENGERY Antalnak legutóbb kiadott levelezéséből kitűnik, hogy PETŐFI sűrűn eljárt hozzá, elszavalta ott újabb költeményeit, megnézte a külföldi lapokat és... várta a forradalmat. Önök nem hiszik, hogy meglesz, mondogatta CSENGERY-nek, de én érzem, érzem előre, mint a kutya a földindulást.

A fiatalsággal együtt ő is a *Pilvax*-ba és a *Két pisztoly*-ba járt el politizálni. A rendőrség ezt a két helyet tartotta a forradalmi eszmék főfészekének. TELEKI László, BATTYÁNY és PERCZEL is többnyire velők tartanak, itt beszélnek meg, kiket engednek szóhoz a megyei és városi közgyűléseken, a Védegyletben és a Gazdasági Egyesület ülésein. KOSSUTH, SZENTKIRÁLYI innen kapják a támogató karzatot Egyes alkalmakról a rendőri jelentések bőven beszámolnak. Ilyen

volt 1846 május 6-án a LISZT Ferenc tiszteletére adott szerenád, amikor az ellenzék vezérei szintén a Pilvaxban ünnepelték a nagy művészt. A felköszöntőkben kifejezték azt is, hogy a magyarnak erős jellemekre van szükség, csak így nyerhet több szabadságot. VACHOTT Sándor költeményt nyújtott át neki, amire BESZE János megjegyezte, hogy ilyen kitüntetést a király se kap. LISZT igen örült a fiatalok megbecsülésének, a jogászok által megívott sört ő fizette ki, noha felkérték arra, hogy a német színházakban ne lépjen fel, s ez neki anyagi veszteséget jelentett.

A rendőrség az egyetemi ifjakkal róttá fel azt is, hogy június 3-án anonim leveleket találtak a pesti utcákon elszórva, amelyek lázadásra hívták fel az embereket. Emiatt az úrnapi körmenet idejére katonai készenlétről gondoskodtak, de nem volt semmi zavar-gás. A király mindamellett még 1846 nyarán felhívta MAJLÁTH kancellárt, hogy a Pilvaxban folyó üzemeket minden eszközzel akadályozza meg, s 1847 elején ezt az összes pesti és vidéki kávéházakra kiterjesztette, mert a rendőri jelentések szerint a közönség jobbra csak azon kávéházakat keresi fel, amelyekben tiltott lapokat olvashat. 1847 december 8-án általános rendelkezést állít össze az állami konferencia, melyben METTERNICH kifejti, hogy a királynak nemcsak joga, de kötelessége is az országgyűlés rendjének biztosítása és az ifjúság terrorjának megfékezése. Mindez akkor már elkésett intézkedés volt.

Az ifjúság nemes erőt és lobogó lelkesedést vitt bele a küzdelembe, mely nem riad vissza a radikális megoldástól, nem ismer akadályokat. De a legnagyobb baj az volt, hogy beavatkozásával a politikai életre nemcsak az ellenzék, az egész közvélemény szükségletévé lett a rögtöni intézkedések utáni vágy, mely a tömegek lelkében követeléssé erősödik. Levelekben, hivatalos iratokban, az újságok cikkeiben s a politikai röpiratokban mindinkább sűrű lesz ez vagy a vele rokon kitétel. MÉSZÁROS Lázár megütközve látja, hogy már a miniszteri tanácskozásokban is a megfontolás kárát vallja a gyors intézkedés, «a szempillantásban felmerült okra rögtöni cselekedet következett», pedig sokszor tapasztalták, hogy az osztrák hivatalokban hagyományos hosszadalmasságnak is voltak előnyei.

Az önmérséklet is egészen eltűnik a forradalmi mozgalmak szótárából. A népgyűlések fiatal szónokai, a forradalmi cikkek írói nem látják azt, hogy az ország nem bízhat az európai közvélemény támogatásában, mert akkor az orosz ellen erős Ausztria a jelszó, nem gondolják meg, hogy az országnak nincsen belső hadereje; amikor a magyar nyelv azonnali általános érvényre emelését követelik, nem gondolnak az előkészület hiányosságára, a velünk együtt élő nemzetiségek irigységére és ellenséges indulatára, hogy a fiatalág önbizalma kifelé gögnek tűnik fel és politikai rövidlátásunkra magyarázható. Minderre, a magyar állam életében jórészt ma is életbevágó kérdésre az ellenzéknek nincs egyetlen számbavehető terve, javaslata, a nemzetiségi kérdés Kossuthot is készületlenül találja.

PETŐFI már a forradalmi események kitörése előtt tisztában van azzal, hogy félúton nem lehet megállani, erre vallanak 1846—47-ben a kormány, a főbb politikusok és az uralkodó ellen írt versei. 1846-ban BECK Károly kérdésére, mit tart Kossuth és SZÉCHENYI felől, igen megfontolt, és rendszeres politikai gondolkozásra valló feleletet ad:

«Amaz (t. i. SZÉCHENYI) jólét által akar a szabadsághoz, emez a szabadság által jóléthez jutni; az egyik újt, a másik lázít. Hogy köztük orosz-pyladesi viszonyról szó sem lehet, az világos. Kossuth tehetségeit csodálom, de személyesen nem bírhatja sympathiámat. Egy igazi demokratának nem volna szabad oly gyermekesen bele bősztülve lenni arisztokratikus kedvtelésekbe és válogatott modorába. Ő Caesar hírszomjával és veszedelmes svadájával bír, de hiányzik nála, — kell gyanakodnom — egy Brutus és Cassius önmegtagadása. Nyílt titok, hogy Magyarország tökéletes önállóságára törekszik».¹

A két nagy lélek egymáshoz való viszonyát a forradalom napjaiban röviden foglalom össze. 1848 március 6-án PETŐFI a Lánchíd építését szemléli meg, s visszafelé SZENTPÉTERIVEL beszélgetve ismételtén és fennhangon alávaló talpnyalónak nevezi METTERNICHT, akit agyon kell ütni, s belőle paprikást főzni.

¹ Petőfi S. Beck K. tollában. Berlin 1879.

Március 9—10-én a Pilvaxban élénk vitatkozások folynak az ország helyzetéről, melyeket PETŐFI, JÓKAI és NYÁRI Pál irányítanak. A társadalom sok kiválósága is jelen van ezeken, nagy lakoma, a francia forradalmi indulót játszatják, szidják nyíltan METTERNICHT.

Március 14-én népgyűlést tart az Ellenzéki Kör az ifjúsággal együtt, amelyen összegezik és elfogadják a nemzet kívánságait. Este belép a Pilvaxba egy fiatal egyén, aki leadja a Bécsben történt eseményeket. PETŐFI «*mint a közeledő forradalom démona*» felkiált: ime a forradalom fürgetege már itt zúg a közeli szomszédban, és mi tétovázunk! Nem! Cselekedni fogunk. A vezetők az egész éjet ébren töltik, másnap kitör a forradalom. Ha SZÉCHENYIT 1830-ban a büszkeség méltán töltötte el, hogy *Hitelét* egy év alatt négyszer kiadták, PETŐFI lelke az örömtől megittasulva hallhatta, hogy egy nap négy népgyűlés zúgta utána a *Talpra magyar* esküjét.

Másnap az Ellezéki Kör ablakából apró cédulákat szórnak ki: Kiket kíván a nemzet minisztereknek. Rajta 9 név és EÖTVÖSÉ mint pecsétőré, SZÉCHENYI, ESTERHÁZY, MÉSZÁROS nincsen benne a névsorban.

Március 24-én jelent meg a miniszterek aláírt névsora, aznap hajnalban SZÉCHENYIT KOVÁCS Lajos és TASNER Antal keresik fel, s megdöbbenéssel mondják el a grófnak a Pesten tapasztaltakat, a forradalmi hangulat előre törését. TASNER bemutatja PETŐFI március 11-én írt költeményének szövegét is, amelyet a költő a Pilvax-ban felolvasott, de JÓKAI kérésére elégetett. Később megbánta tettét s a verset lediktálta EGRESSY Gábornak, akinek útján TASNER és mások is hozzájutottak. A forradalmi ifjak vezérének ezen első üzenete az országgyűlés és minisztérium tagjaihoz elszomorította SZÉCHENYIT, s délután a kerületi ülést a költemény első sorainak szavaival nyitotta meg:

Dicsőséges nagy urak hát hol vagytok?
 Viszket-e úgy egy kicsit a nyakatok?
 Új divatú nyakraváló készül most
 Számotokra — nem cifra, de jó szoros.¹

¹ EGRESSY másolókönyve később FÁY András, majd K. PAPP Miklós és ettől id. SZINNYEI József gyűjteményébe került. BÉKÉSSY Károly az Erdélyi

Március 21-én PETŐFI biztosítja ARANY-t, hogy Pesten forradalom van, noha szeretnék sokan az eseményeket nem ezzel a névvel megjelölni. «Ellenszegülés azért nem volt, mert az ellen vagy átlátta tehetetlen gyengeségét, vagy gyáva volt megtámadni bennünket». Kívánta volna, hogy lássa JANKÓ barátja, amikor a több ezer emberből álló tömeget ő felvezette a várba, mint reszketett a nagyméltóságú helytartótanács! Ekkor SZÉCHENYI még Pozsonyban van, nem találkozna.

A két nagy lélek egyetlen személyes érintkezése, melyről hiteles és közel egykorú adataink vannak, május 12-én megy végbe. LEDERER Ignác báró budai várparancsnok ellen tudvalevőleg az ifjúság szintén forrongani kezdett, mivel nem adott ki nekik fegyvereket. SZUBORITS Antal szerint, ki mint a nádor udvarmestere többször találkozott a vitéz és kötelességtudó katonával, az ifjúság elfeledte, hogy az árvízkor érdemeket szerzett a mentés körül, május 10-én este ablakai alatt tüntettek. A tömeg szétszórása közben a katonák 2—3 ifjút szuronyaikkal megsebesítettek. Ezeket a fiatalok éjjel 11 órakor felvitték a várba, hogy a nádornak megmutassák. SZUBORITS fogadta őket, s nagynehezen rávette a visszatérésre.

SZÉCHENYI az eset miatt reggel 4 óráig tartó tanácskozáson megütközik azon, hogy a miniszterek jóformán kivétel nélkül a katonaság ellen kelnek ki, a tüntetőket nem hibáztatja senki. A polgárokhoz intézett falragaszt, melyben a közrend megtartására hívják fel a lakosságot, SZÉCHENYI-n kívül csak négy miniszter írja alá, KOSSUTH nem. Másnap a *Március tizenötödikében* megjelenik az első támadás a minisztérium ellen is, mondjanak le, NYÁRY Pál alkosson ujat. «Nem kell a minisztériumban pecsovicsmaradék. Legyen vége azon időknak, midőn azt hitték, hogy a cifra historiai nevek nélkül nem lehet Magyarországot kormányozni. Menjen nyugalomba

Múzeumban levő másolatát elküldte JÓKAINAK, s ő adta ki az Üstökös 1872. évf. 12. számában. Másodszor a SZINNYEINÉL levő szöveg után közölte BARÓTI LAJOS az Egyetemes Philologiai Közöny 1894-iki folyamában. Harmadszor FERENCZI ZOLTÁN tette közzé azt br. APOR KÁROLY hagyatékából származó egykorú másolat után a Petőfi Múzeum 8. évi folyamában. FERENCZI szövegében és a kiadott szövegekben általában az első sor hol szava helyén hogy olvasható, és a sorok második felét külön sorba írva adja.

SZÉCHENYI, a Jelenkor inoportunus vezércikkezője.» Harmadnap PETŐFI a Múzeum előtt népgyűlést tart, melyen bizonyítja, hogy a minisztérium erőtlen s követeli, hogy a vérengzés részeseit azonnal büntessék meg. Délben küldöttséget vezet a miniszterek elé, akiket BATTHYÁNY lakására lovasküldöncök hívtak össze. Egysorban álltak BATTHYÁNY, SZÉCHENYI, DEÁK, KLAUZÁL, EÖTVÖS; SZEMERE nem jött el, KOSSUTH pedig köpenyébe burkolódzva mint «ROBESPIERRE» a többi-től külön ült. PETŐFI szavaira BATTHYÁNY csitította a szenvedélyeket, nem csodálja, mondta, hogy türelmetlenek, de zavaros állapotok vannak, nehéz rendet teremteni, amikor az állam pénztára üres.

PETŐFI az őszinte, de semmi megfoghatót nem ígérő válaszra mosolyog. Odalép hozzá SZÉCHENYI:

— Ön most azt gondolja, azért vagytok miniszterek, hogy teremtetek, s ha másként nem, hát a pokolból is.

— Ha tagadnám se hinné el a miniszter úr!

— De önök elhíhetik, hogy ily hirtelen még a pokolból sem lehet. Nekünk csaknem a semmiből kell teremteni.¹

«Nem lehet megmenekülnünk — olvassuk ezekben a napokban ismételten Széchenyi naplóiban: — Petőfi és társai a nemzet nevében ellenünk.» Amikor a minisztérium KOSSUTH indítványára kimondja, hogy mindent el kell követni arra, minthogy az ország megmenekülése attól függ, hogy a királyi család Budára jöjjön, s ESTERHÁZY által biztosítják az uralkodót a nemzet tántoríthatatlan hűségéről, PETŐFI ugyanakkor a Múzeum kertjében nyilvános népgyűlésen satyrát olvas fel: a bukott királyok jöjjenek ide, majd megválasztják őket táblabírákká. Erre a meghívásra az udvar válasza a nádor június 8-iki felterjesztésére, hogy tegye át Budára székhelyét, van rávezetve: *ad acta*.

Mielőtt Döblingbe viszik, SZÉCHENYI még olvassa a *Március tizenötödikében* jóformán naponta megújuló támadások között PETŐFI cikkét (augusztus 11-én): a minisztériumra a kutyáját se bízná rá, nem az országot. Néhány nappal később a költő azt írja ARANY-nak:

¹ SZÉCHENYI naplójában néhány odavetett szóval említi meg a jelenetet. Bővebben leírja a Március tizenötödike és DEGRÉ Alajos, Visszaemlékezéseim II. k.

«A haza cudarul van. Vagy jön egy mindent felforgató, de mindent megmentő forradalom, vagy elveszünk, de oly gyalázatosan, mint még nemzet nem veszett el. Én hiszem, hogy egy roppant forradalom előestéjén vagyunk, s tudod, nekem nincsenek vak sejtelveim. Akkor aztán első dolgunk egy óriási akasztófát állítani, s rá kilenc embert (a minisztereket).»

Nem a megváltó forradalom jött, hanem a bukás. ARANY, mint az események szemtanúinak legtöbbje, a negyvennyolcas eseményekre nem örömet gondol vissza, bűzhödt térnek látja, máskor azt írja:

Örvény az, és midőn fölötte átvezet,
Szédelegve szemet húny az emlékezet.

PETŐFI-nek még meg kellett érnie, hogy az általa mindenek fölé helyezett nép nem választotta meg követnek, s a galériára szorult, «ahol ha el találja magát köhinteni, még onnan is szépen kiutasítják!» A *Március tizenötödike* 1849, 62-ik számában nagybetűs hirdetés jelent meg:

HOLNAP, JÚLIUS HÓ 1. 1849 DÉLUTÁN 6 ÓRAKOR NÉPGYÜLÉS
A MŰZEUM UDVARÁN;
TÁRGY: AZ OROSZ BETÖRÉS.

PETŐFI Sándor, EGRESSY Gábor, ARANY János, FANCZY Lajos.

Ez volt legnagyobb lyrikusunk utolsó szereplése első forradalmi sikerei színhelyén. Az ország legöregebb kapitánya akkor már Döblingben volt, PETŐFI, a nemzetőrség legfiatalabb kapitánya csalódottan hagyta el a fővárost.

Kétségtelenül a legnagyobb keserűség érzésével veti papírra ARANY-hoz, aki a népgyűlésre nem jött fel Pestre, a gyűlés sikeretelenségét leíró levelét, amely egyben az ellenzék vezérébe vetett hitének szétfoszlását is tudtul adja: KOSSUTH meghagyta, hogy hirdessenek népgyűlést, amelyen ő is ott lesz, hogy a legvégső erőfeszítésre rábírják a nemzetet. De ugyanazon nap a minisztérium elment Pestről «megmenteni becses irháját». Ez a komiszság őt dühbe hozta s most csak akkor boldog, ha elfelejti, hogy hazája van.

A legnagyobb lyrikus ugyanoda jut el végső következtetésében,

ahova a Legnagyobb Magyar. De PETŐFI a végkifejtéshez is sietve ér el, a levélre ARANY írta rá a legrövidebb befejezést: ez volt utolsó üzenete. Miért nem jött Szalontára? Mert Berényből Váradra egyenesebb, és ő sietett — meghalni.

A költő kiadott naplója, mely 1848-iki feljegyzéseinek egy részét tartalmazza, egykorúlag nem jutott el SZÉCHENYI kezeibe. PETŐFI ebben általában hibáztatja az első független minisztérium gyengeségét, ami főként a katonai ügyek elintézésénél volt szerinte érezhető és szembetűnő.

Aki MÉSZÁROS Lázár emlékiratait s a minisztérium immár hozzáférhető hivatalos iratait tanulmányozza, belátja, hogy a költő türelmetlensége és bizalmatlansága a viszonyok nemismeréséből származott. Igazat kell adnunk MÉSZÁROS emlékének, hogy semmi mulasztás őt és minisztertársait nem terheli: ő volt az egyetlen magyar miniszter, aki hivataloskodása ideje alatt nem is láthatja az uralkodót, s a magasabb, hatalmukhoz ragaszkodó osztrák katonai hatóságok alattomban és nyíltan mindent elkövettek arra, hogy az új magyar hadügyminiszter helyzetét megnehezítsék, s hogy velük szemben a magyar kormány nem támaszkodhatott sem az intrikával körülbástyázott gyenge elméjű uralkodóra, sem a hazudozó s megbízhatatlan egyén hírében álló trónörökösre, sem a magyarok iránt semmi rokonszenvet nem ápoló LAJOS főhercegre. A pénz, felszerelés, intézkedés a katonai csapatok felett tovább is Bécsben marad.

A naplónak egyenesen SZÉCHENYI ellen írt részlete az u. n. KLIEGL-ügyről szól.

PETŐFI naplójában április 29-én a következő bejegyzést olvashatjuk: «KLIEGL a nagy gépész tegnap mutatta be nevezetes találmányát a Körben. Véghetetlenül tökéletesített vaspálya, hegyenvölgyön utazhatni vele, s fele annyiba kerül, mint a mostaniak.

KLIEGL a közlekedési miniszterhez ment új találmányával. A közlekedési miniszter SZÉCSENYI István.

Ezt tudni elég, hogy az eredményt is tudjuk. SZÉCSENYI olyan ember, ki a fogpiszkálót is Angliából hozatja magának, élvén azon szent meggyőződésben, hogy a magyar ember hatókör az effélékhez. Meg sem nézte KLIEGL gépeit, hanem küldte őt talá-

mányával egyetemben nem tudom kihez-mihez. No de a nagyemberek ilyen kis gyöngeségein ne akadjunk fön. Nem is SZÉCSENYI a hibás, hanem KLIÉGL uram maga, mért volt olyan együgyű, hogy Ungot választotta születése helyéül? Ha valahol Boroughbridgeben született volna, s a neve valami Percy Birche Krokszenbrakszen volna, akkor aztán majd másképp fogadta volna SZÉCSENYI. Ha tehát ennekutánna megint fölatalál valamit, legyen annyi esze, hogy szülessék Angolországban, vagy menjen az alföldre fakilincset és kulacsokat csinálni».

KLIÉGL József előbb katona, majd festőművész volt, kortársa SZÉCHENYI-nek. Meglehetősen későn, 1835-ben kezdett foglalkozni a gyakorlati technikával s 1835-ben néhány találmányának tervét és rajzát bemutatta a grófnak, ő azonban aligha találta azokat gyakorlati szempontból használhatóknak, s érdemleges anyagi támogatást — szokásához híven — nem nyújtott a feltalálónak.

KLIÉGL azonban tovább dolgozott, s 1840-ben nyomdai betűszedő és szétosztó gépet szerkesztett, amely az emberek előtt nagy feltűnést keltett. Gépét 1839/40 telén közszemlére állította ki, azonban nem tudott vele akkor sem olyan érdeklődést felkelteni, hogy a gépe hibáinak kijavítására szükséges pénz megszerzte volna. Barátai támogatására 1842-ben kétkötetes munkát adtak ki, melyek előszavában PULSZKY Ferenc KLIÉGL eszméjét olyan nagynak nevezi, hogy «a szellemi életben új korszakot idéz elő». Az országgyűlés idejére Pozsonyba költözött, s ott mutatta be 1840-ben az Akadémia által kiküldött bizottságnak gépét működés közben.

A bizottság SCHEDIUS Lajos, GYÖRY Sándor, VÖRÖSMARTY Mihály, BALOGH Pál és TOLDY Ferencből állott s a június 23-án előterjesztett jelentés mindkét tanulmányának nagy jövőt jósol; kiemeli ugyan, hogy a szedést szétbontó készülék még nem működik kifogástalanul, mert a betűsorokat felvevő táruk hiányzanak hozzá, de gyorsasága és megbízhatósága valóban meglepte a szemlélőket. A szedőgép sincsen még teljesen kiépítve, mert csak egyfajtájú betűkre alkalmazható, bár a feltaláló szerint ebben az irányban tökéletesíthető. A bizottság a feltaláló eddigi kísérletei eredményében a lényegeset abban találja, hogy a két gép alkalmazásával

a nyomtatás olcsóbbá lesz, s ha GUTENBERG időszakot képezett a polgárisodásban, KLIEGL találmánya... a nyomtatás mesterségében fog oly időszakot alkotni, milyen a négy század alatt fel nem tűnt.¹

A két gép értékére és használhatóságára nézve meglehetősen éles vita keletkezik ANTAL Mihály és ZSOLDOS Ignác között, de a fel-találó nem hagyja abba kísérletezéseit, s 1843-ban már annak a híre terjed el az országban, hogy olyan vasúti pályát talált fel, amely egy vágányon bonyolítható le, sőt a beavatottak szerint oly mozdony-tervei is vannak, melyek szerint hegyről le és fel akadály nélkül lehet haladni, másrészt némely helyen a mozdony a vágányokat is magával viszi.

KLIEGL ebben az időben újra igyekezett SZÉCHENYI támogatását magának megszerezni, de a gróf valószínűleg BESZÉDES József, vagy más hozzáértő barátai véleménye alapján most sem foglalkozott a többé-kevésbé fantasztikus terv megvalósíthatásával. Ez a közvéleménynek annakidejében szintén feltűnt.²

A nádor a több oldalról jövő kívánságnak engedve 1842-ben a király engedélyét eszközölte ki a találmányok hivatalos megvizsgálására. Az újabb bizottság elnökévé báró MEDNYÁNSZKY Alajost nevezték ki, s 1844 tavaszán a bizottságot összeállították. KÜBECK báró kamarai elnöknek az volt a véleménye, hogy a betűszedő- és osztó gépet technikai és gazdasági szempontból kell megvizsgálni, minthogy erre a Budai állami nyomda vezetője, AUER nem alkalmas, mert nincs meg a kellő szaktudása, a bécsi Politechnikum két tanárát, ALTMUTTER-t és BURG-ot nevezi bele a bizottságba, mint a gépalkotásban szakembereket. A vasúti vonal tervét szerinte bajos megvizsgálni, annyi mindenféle ismeretet feltételez. Minthogy gyakorlatilag bemutatni még úgy sem lehet, KLIEGL küldje be egyelőre a terveket. Ezt a javaslatot a nádor is, METTERNICH is elfogadják, annál is inkább, mert a kísérletek folytatására kért pénzsegély kiutalása KÜBECK-től függött.

BURG-nak sürgősen Párizsba kellett utaznia, Bécsből HÖNIG és

¹ A jelentést közli a Tudománytár 1840. a Társalkodó 1841. évi folyama.

² L. SÁROSSY Gyula levelét 1842 aug. 8-áról. Irodalomtört. közlemények 27. kötet. KLIEGL közléseit géperől felsorolja SZINNYEI Magyar írók 6 kötet.

ALTMUTTER jöttek le Pozsonyba, ahol az elnökön kívül gróf TÖRÖK Bálint helytartósági tanácsos és CZEH János censor várták. A nádor július 24-én terjeszti fel a bizottság jelentését, amelynek lényegét röviden így foglalja össze:

Innuente hac relatione inventa a Josephi KLIEGL e duplici constat opere, antelata quippe machina pro segregandis ab invicem typis deserviente et alia machina sic dicta typhotetica, componendis typis destinata, quarum prior jam maxima in parte confecta habetur, posterior vero schematis duntaxat formam adhuc sollummodo praese fert. Ambas has machinas accomode non minus ac ingeniose effabricatas, occasione iteratorum experimentorum cum iisdem coram indagante commissione institutorum, penes modernam etiam compagem, quasvis operationes omni cum exactitudine et celeritate absolvisse, atque opinione etiam dicti professoris instituti Polytechnici HÖNIG fundatam adesse spem, easdem machinas, si plene perfici potuerint scopo et destinationi suae sub obtuta quoque practicae utilitatis debite responsuras esse.

Minthogy a bizottság elnöke a jelentéshez azt is hozzáfűzte, hogy a feltaláló anyagi támogatás híjával alighanem abbahagyja gépei tökéletesítését, ami a nyomdászatra nézve káros lenne, a nádor arra kéri MAJLÁTH kancellárt, hogy részére a királytól 6000 forint segélyt eszközöljön ki, s egyben közli azt is, hogy KLIEGL kész a vasúti pálya építésére vonatkozó tervét is bemutatni.

A kancellária augusztus 10-én írta meg az ügyben a felterjesztést, amelynek eleje átveszi a nádor jelentését, arra kéri a királyt, hogy a nemzet koronázási ajándékából 6000 forintot engedélyezzen KLIEGLnek gépei befejezésére.

A király elhatározása a következő volt:

Ich bewillige dem KLIEGL zu dem angedeuteten Zwecke eine Unterstützung von sechs Tausend Gulden C. M. aus meinem Krönungshonorar, und ermächtige Sie, wegen Verabfolgung dieser Summe an denselben das Erforderliche zu veranlassen.

Triest den 9. September 844.

FERDINANDUS.

KÜBECK október 12-én a király által engedélyezett összeget csakugyan leküldte a kancelláriára KLIEGL részére.¹

Az idő és tapasztalás itt is SZÉCHENYIT igazolta. KLIEGL kétségtelenül tehetséges ember volt, egyike a magyar őstalajból felbukkanó erőknél, de nem volt rendszeresítő és összefogó ereje, SZÉCHENYI ezért nem támogatta a sajátjából, és semmiféle támadás nem tudta rávenni arra, hogy az eredmény nélkül lefolyt hat év után újabb közpénzt adjon a kísérletezések folytatására.²

BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ.

¹ Országos Levéltár kancell. elnöki iratok 1844: 269, 383, 463, 506, 543, 818, 958.

² A zongorabillentyűs szedőgép leírása megjelent a Vasárnapi Újság 1856 nov. 2. számában, rajza u. ott 1857 ápr. 5. számban. A szedőgép évtizedeken át a Nemzeti Múzeumban volt.

Kliegl életének szomorú folytatását közli SZABÓ József adatai alapján u. azon lap 1862, 4. száma.